

S.M.BAXŞƏLİYEVƏ
doktorant

Bakı Slavyan Universiteti
(Bakı şəh., S.Rüstəm küç., 25)

VİDADI BABANLININ “GİZLİNLƏR” ROMANINDA XATİRƏ DİSKURSU

Açar sözlər: diskurs, xatirə, roman, təhkiyə, Azərbaycan ədəbiyyatı.

Ключевые слова: дискурс, мемуары, роман, повествование, азербайджанская литература.

Key words: discourse, memoir, novel, narration, Azerbaijani literature.

Avtobioqrafik diskurs yalnız hadisələrə, keçmişə retrospektiv baxış bucağı deyil, həm də bir təhkiyə-söyləm formasıdır. Avtobioqrafik diskurs bədii nəsr mətnlərinə özünəməxsus intonasiya-deyim tərzini qazandırır.

Avtobioqrafik diskursda sujet müəllifin gördüyü və ya görmək istədiyi həyat gerçəkliyi ilə, emosional yaddaşın məxrəcində yaranır ki, bu da hardasa fərqli həyat tarixçəsinin yazılmasını şərtləndirir. “Bioqrafiyalar müəllifin özünün deyil, başqa bir şəxsin həyatını təsvir etməsi, memuarlar müəllifin öz həyatının müəyyən məqamlarının fraqmentar təhkiyəsi, gündəliklər hər gün baş verən hadisələr barədə onların cərəyan etdiyi vaxtda qeyd aparılması, səyahət gündəliyi müəllifin səyahətləri ilə bağlı əhvalatları ehtiva edirsə, avtobioqrafiyalar müəyyən yaşa çatmış müəllifin öz həyatını doğulduğu vaxtdan və ya uşaqlıq illərindən başlayaraq xronoloji ardıcılıqla, hadisələrə onları təsvir etdiyi zamandan retrospektiv qiymət verməklə, şüurlu və şüuraltı olaraq öz həqiqi şəxsiyyətini və mənsub olduğu mədəniyyəti özü üçün təyin etməyə çalışdığı və özünüidentifikasiya üçün hadisələrə kənardan baxmağa cəhd göstərdiyi bir ədəbi formadır” (3, 7).

Bizim araşdırmamızda avtobioqrafiya yalnız janr kimi deyil, həm də müasir Azərbaycan nəsrinin vacib diskurslarından biri kimi səciyyələndirilir. Bir çox ədəbi-bədii diskurslar kimi, avtobioqrafik diskurs da hadisələri həyat hekayəsinə çevirməklə, sistematik bir “mən”in strukturunu yaradır və bu “mən” zamanın sınağından keçir (8, 23). Məhz V. Babanlının “Gizlinlər” romanının fonunda avtobioqrafik diskurs araşdırılmışdır. Görkəmli yazıçı Vidadi Babanlı “Gizlinlər” romanını ömrünün ahıl vaxtlarında qələmə almışdır. Yazıçı bu romanı ilə sanki “geriyə baxıb”, oxuculara öz yaradıcılıq taleyi barədə hesabat verir. Avtobioqrafik diskursun şərtlərindən biri də əslində keçmiş zamanı qaytarmaq istəyi, uşaqlığa, gəncliyə qayıtmaq cəhdidir. Əsərin adı oxucuda müəllifin hansısa gizlinləri, şəxsi sirləri açacağına maraqlı oyadır.

V.Babanlının xatirə təhkiyəsində də dövrün tarixi, ictimai-siyasi atmosferini açıq-aşkar hiss etmək mümkündür. “Gizlinlər” romanı Vidadi Babanlının yaşadığı zamanın (özünün təbiri ilə desək, “bulanıq zamanın”) “tərcümeyi halı”nı tarixiləşdirən (N.Cəfərov) bədii salnaməsidir. S.Şərifova “Gizlinlər” romanını “memuar janrında qələmə alınmış bədii əsər kimi” və “gələcək nəsillərə yazıçının həyatından bəhs edən sovet dövrü ədəbi mühiti barədə tarixi material kimi” (6, 38) səciyyələndirir. L.Həsənovanın fikrincə, “Vidadi Babanlı “Gizlinlər” romanında ömrünün gizlinlərindən bəhs etmək istədiyini bildirsə də, əsəri roman-etiraf olaraq qiymətləndirmək olmaz. Burada onun həyatının bəzi gizlinləri yer alsada, müəllifin müasiri olduğu dövrün, mühitin təsviri üstünlük təşkil edir” (4, 187). Təhkiyədə xatirə-me-

muar başlanğıcı Vidadi Babanlıya öz həyat-yaradıcılıq tarixçəsini-xatirələrini yenidən danışmaq imkanı vermiş və bununla da sanki ömür yoluna aydınlıq gətirmək istəmişdir. Avtobioqrafiya müəllifin oxucu ilə xəyali ünsiyyət imkanındır. Romanın girişində yazıçı əsərin yalnız məqsəd-məramından danışmır, həm də onu anlayacaq oxucuya və ya əsərə münasibətini bildirir.

“Gizlinlər” romanını xatirə-roman kimi qəbul etsək də, yazıcının digər əsərlərinə xas olan təhkiyə transformasiyaları romanı ənənəvi avtobioqrafik janrın hüdudlarından müəyyən qədər kənara çıxardır. V.Babanlı situasiyaların, hadisələrin təhkiyəsinə xeyli poetik ricətlər-həşiyələr əlavə edir, gerçək bioqrafik materialdan bədii fraqmentlər yaradır.

“Gizlinlər” romanı özünəməxsus struktura malikdir. Romanın əvvəli uşaqlıq, gənclik dövrünün xatirəsi kimi başlasa da, yazıçı daha çox öz həyatını ədəbi mühit xronotopunda təsvir etməyə çalışır. Adətən bu tipli avtobioqrafik romanlarda həqiqətlə təxəyyülün sərhədi şəffaf olur, gerçək bioqrafiya ilə bədii, “uydurma” bioqrafiya vəhdətdə olur. V.Babanlının təhkiyə dilinin güclü etnoqrafik qatları, dialoqların inandırıcılığı, poetik detallar “sənədli romanla bədii mətnin sərhədlərinin bir-birinə keçdiyini çox dəqiqliklə nümayiş etdirir” (2, 85).

Avtobioqrafik romanın bir əsas estetik məziyyəti də “gerçək, həqiqət” kateqoriyası ilə bağlı olur. Təsədüfi deyil ki, V.Babanlı “Gizlinlər” romanını “gerçək-roman” kimi səciyyələndirsə də, bütün “gerçək”lər əslində nisbidir. Yazıcının “gerçək roman”ı nə dərəcədə reallığı “gerçəyi” əks etdirir? Müəllif təxəyyülünün, ədəbi təcrübənin və subyektivliyin məhsulu olan bir mətnə həqiqəti bütün miqyası ilə danışmaq mümkündürmü? Digər tərəfdən, bir məsələni də unutmamalıyıq: “Yaddaş yalnız əvvəlki təcrübənin izini canlandırır və onun təqdim etdiyi materialı biz əhvalata çeviririk. Təcrübə özü təsvir etdiyimiz yollarla vasitəçilik edir. Avtobioqrafik təhkiyəni təşkil edən kuturoloji məcazlar və metaforalar özü-özlüyündə təxəyyül məhsuludur. Yaddaşı təsvir etdiyimiz üçün işlətdiyimiz dil heç vaxt əsl, real təcrübəni canlandırmır, yalnız ona yaxın olan bir məlumat verir” (5, 147).

“Yazıçılıq” Vidadi Babanlı ömrünün mahiyyətidir, mənəvi təkamül sferasıdır, öz “mən”ini təsdiq etmə imkanındır. Ona görə də romanın ədəbi mühitlə bağlı hissələri 50-70-ci illərin ədəbi həyatı haqqında esse təsiri də bağışlayır. Bədii portretlər vasitəsilə ədəbi mühitin obrazını yaradır. Əslində onun təsvir etdiyi mühit epik mühitdir, insanlar isə epik personajlardır.

Maraqlıdır ki, onun yaddaşında bu “ədəbiyyat travması” (belə demək mümkünsə) yetimlik travmasından güclüdür. Bəlkə onun həmkarlarına, qələm yoldaşlarına qarşı subyektivliyi emosional, incik, bəzən də sərt münasibəti də bu üzəndir? İlk yaradıcılıq mərhələsində, ilk nəsr əsərlərini çap edərkən qarşısına çıxan maneələr, qərəzli, soyuq münasibətlər, ədalətsiz qərarlar, tənqidi fikirlər müəllifin ömrünün ixtiyar çağında da unuda bilmədiyi hadisələridir. Xüsusən “Vəcdan susanda” romanı ilə bağlı qərəzli tənqidlər onun yaddaşında dərin şırımlar açmışdır. Ona görə də Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının sədri M.İbrahimov, “Azərbaycan” jurnalının baş redaktoru C.Məmmədov ilə soyuq münasibətlərinin səbəblərini və düşmənçiliyin tarixçələrini oxucularla bütün təfərrüatı ilə bölüşür. Yazıçı özünün də mənsub olduğu o dövrün ədəbi mühitini “içəridən” göstərmək istədiyini bəyan edir, görüşdüyü, yaxından tanıdığı bir çox yazıcının, şairin həyatının görünməyən tərəflərini göstərməyə, “gizlinləri” aşkarlamağa çalışır. V.Babanlı həmin dövrün salnaməçisi kimi çıxış edir – avtobioqrafik qəhrəmanın və real personajların həyat tarixçəsi, ictimai-siyasi və mədəni, ədəbi kontekstdə təqdim olunur.

Əsərdə Səməd Vurğun, Sabit Rəhman, Mirzə İbrahimov, Osman Sarıvəlli kimi müqtədid sənətkarların obrazları ilə rastlaşırıq. Dövrün ədəbi-mədəni mühiti ilə hakimiyyət, ideologiya arasında münasibətlər “şahid dili” ilə nəql olunur. Bu zaman romanın epik xatirə təhkiyəsinə publisistik nəfəs qarışır, ədəbi proses və ədəbi mühitlə bağlı düşüncələrinə geniş yer verir.

Yazıçı həmkarlarının portreti fonunda o illərin repressiv-qorxu atmosferini də oxucuların diqqətinə çatdırır. Məsələn, Sabirabadda müəllim işləyərkən bir şeir üstündə keçirdiyi dəhşətli qorxu hissini bu gün də unuda bilmir. “Ürəyim uçundu. Dizlərimin əsdiyini hiss etdim. Belə hallara siyasi don geyindirib, adamı dəmir barmaqlıqlar arasına saldıqlarından,

gedər-gəlməzə göndərdiklərindən xəbərdardım. 1937-ci ilin dəhşətləri barədə çox eşitmişdim. KQB-nin vahiməsi indinin özündə də hamıya hakim idi... Bizim universitet tələbələrindən yeddi-səkkiz nəfərini də bu məsələ üstündə həbs etmişdilər. Sovet quruluşunu bəyənmemək, ona qara yaxmaqda günahlandırılmışlar. Hər birinə uzun müddətli, ağır şəraitli həbs cəzası kəsib, uzaq Sibirə göndərmişdilər. Sarımı uddum...” (1, 160).

Yazıcının xatirə-memuar yaddaşının bir ədəbi qəhrəmanı da var – o da böyük şair Səməd Vurğundur. Şairlə bağlı bəzi “gizlinlərini” açıb söyləyir. Səməd Vurğunun fikirli-fikirli söylədiyi sözlərin sonuncu canlı şahidi kimi yazır: “O, “Dənizkənarı idarə”yə mənim özümü də bir neçə dəfə çağırırdılar. Rəsmi cəhdlə dindirdilər. Boynuma nəsə bir günah qoymağa çalışdılar. Müvəffəq olmadılar. Yaxamdan son illərə qədər də əl çəkmirdilər. Əlli ikinci ildə vəziyyət çox pisləşmişdi. Bu gün-sabah tutacaqdılar. Dram əsərlərimi teatr repertuarlarından çıxartmışdılar. Kitablarıma bütün kitabxanalarda gizli qadağa qoymuşdular...” (1, 187-188).

Bu əsərdə də yazıçı memuar-xatirə janrının ənənəsinə sonacan, xarakterinə xilaf çıxmadan əməl edir. Qocaman yazıcının epik təfəkkürü xatirə janrının sərhədlərini dəyişdirir. V.Babanlının epik səmimiyyəti və epik söyləmə-təhkiyə məharəti gerçək bioqrafiyaya bədiilik miqyası gətirir.

Əlbəttə, yaşanılmış və süjet kimi söylənilmiş ömür arasında fərq var. Hər bir yazıçı anlayır ki, ömrün uşaqlıq və gənclik qavrayışını artıq dəyişmək olmaz, amma yaddaşda bərpası, həyat materialının poetik dərki-şərhi zamanı onu hardasa “korrektə etmək” olar. Müəllif və təhkiyəçi yaddaşları bir-birilə, eləcə də oxucu ilə dialoqa girir.

V.Babanlı situasiyaların, hadisələrin təsvirinə poetik rənglər qata bilər, amma hamısı sujet içində gerçək həyat hekayətləridir. Yazıçı gerçək bioqrafik materialdan – xatirə mətnlərindən mifoloji struktura malik olan mətnlər yaradır. Xatirə mifoloji düşüncə mətni kimi ruhlar səltənəti ilə əlaqə qurmaqdır, yaxud öz ömrünü yenidən yaratmaqdır. Avtobioqrafik “mən” sujetyaradıcı struktur element kimi çıxış edir.

Bədii əsərin əsasını təşkil edən “yalan/gerçək” semiotik qarşıdurması xatirə janrı səviyəsində və avtobioqrafik diskursda ikincinin xeyrinə həll edilir. Əslində romanda fərdi yaddaşın mifologiyası ilə tərcümeyi-hal faktları elə qaynayıb qarışmış ki, onları bir-birindən ayırmaq çətin olur.

V.Babanlının vizual yaddaşı psixofizioloji hadisələri, kinetik hərəkətləri, qarşıdurma situasiyaları təsvir etmək, görümlü etmək istedadına malikdir. O, konfliktli situasiyaları da bütün vizual təfərrüatı ilə xatırlayır. Qarşıdurmaya, anlaşılmaz, travmalı nəticələrə gətirmiş həyat situasiyaları onun emosional yaddaşının “gizlinləridir”. Məsələn, Dağlı məhəlləsində baş vermiş hadisəni götürək. “Dağlı məhəlləsi” romanında lokal xatirə xronotoplarından biri, şəhər içində etnik-mədəni anklav kimi, öz davranış stereotipləri və yaşam qaydaları olan bir məkan kimi təsvir edilir. Yazıçı tələbəlik illərində bu məkanda yaşamışdır. O dövrdə Dağlı məhəlləsi üçün səciyyəvi olan bir hadisə bu baxımdan maraqlı doğurur: “Bir gün mənim özümü də küçədə xapa-xapdan yaxaladılar. O gün universitetin kitabxanasında ləngiyib kurs yoldaşlarımdan ayrı düşmüşdüm. Müəllimlərimiz ciddi tapşırıq vermişdilər, kollokviuma hazırlaşırıdım. Başım qarışdı, yataqxanaya tək qayıtmalı oldum. Tələsə-tələsə, gah yeriyib, gah yüyürə-yüyürə yolun yarından çoxunu gəlib yataqxanaya çatanda, dar bir döngədə iki zırpı dağlı “qədəş”in girəvəsinə keçdim. Biri qarnıma dürtmə vurub məni sancıldı. O biri başıma yağlıca bir qapaz ilişdirib, gözlərimə qaranlıq çökdürdü. Ciblərimi, qoyun-qoltuğumu eşələdilər. Qəpik-quruş nəyim vardı, götürdülər. Son ümidimə – “çörək talon”uma yiyələndilər. Bu da onlara bəs eləmədi, kürəyimə hərəsi bir yumuruq guppuldadıb əkildilər” (1, 52-53).

Vidadi Babanlının xatirə təhkiyəsində duyğusal yaşantılara yer verir, bu və ya digər şəxslərə, hadisələrə emosional münasibətini gizlətmir, bu münasibətini doğuran motivasiyaları da açıqlayır. Vidadi Babanlı avtobioqrafik qəhrəmanın yaddaşını konfliktli situasiyalarda yenidən canlandırmaqla həm də psixoloji effektdə nail olur: təhkiyəçinin (qəhrəmanın) iç dünyası haqqında təsəvvürümüzü genişləndirir.

“Gizlinlər” romanının aparıcı, əsas fiquru müəllifin özüdür. Qəhrəmanın taleyinin təqdimatı o zaman görümlü və aktual olur ki, müəllif-qəhrəman öz həyatını tarixi və sosial kontekstə daxil edir, doğmalarının, müasirlərinin, qələm dostlarının taleyi fonunda öz həyat hekayətini nəql edir.

Vidadi Babanlı xatirə sujetini “ölüm kodu”ndan başlayır. “Koxa” ləqəbli ana babasından başlayır. Anasını xatırlamadığını qeyd edir – yeddi-səkkiz aylıq olanda anasını itirib. İsa dayısı İncə dərəsində bir qonaqlıqda naməlum səbəblərdən zəhərlənib ölür və s. Ona görə də onların zahiri cizgilərini xatırlamağa və bərpa etməyə çalışır.

Bu unudulmaz doğmalar arasında Omar Koxanın obrazı xüsusi yer tutur. Omar Koxa qəhrəmanın ana babasıdır. Müəllifin dərin, güclü vizual yaddaşı və maraqlı etnoqrafik-bədii ümumiləşdirmələri onu mifoloji obraz - əcdad arxetipi, “müdrək qoca” səviyyəsinə qaldırır. Omar Koxanın davranışı, zahiri görünüşü, xarakteri ilə bir elin-obanın ağsaqqalıdır – məhz müəllifin yaddaşında da onun obrazı belə qalmışdır.

Vidadi Babanlı güclü vizual yaddaşa malik yazıçıdır. Onun retrospektiv düşüncəsinin portretyaratma funksiyasına meyli olması, məsələn, Omar Koxanın, İsa dayısının, atasının obrazlarını əyani canlandırmağa imkan vermişdir. Onun uşaq yaddaşında babası ilə son görüş səhnəsi, Omar Koxanın ölümü vizual effektivliyi ilə seçilir. “Koxa babanın hərəkətsiz sifətinə sanki birdən xəfif meh üfərdi. Üzündə güclə seziləcək çimilti yarandı. Üstü qapqara qaralmış iri göz qapaqlarının küncələri bekarca səyridi. Həmin səyirti bir azdan kirpiklərinin ortasında da bəllənərək, handan-hana, çox çətinliklə aralandı. Öləzik bəbəklərinin soyuq işartısı göründü. Eyni anda batıq köksü də bir balaca körükləndi. Huşu başına cəmləndiyi duyuldu. Başını qanırmadan, süst baxışlarla ətrafdakıları süzdü. Uzun tüklü bığları altında itib-batmış dodaqları qımıldadı, yorğun-ağrın pıçıldadı:

– Hıı-ı... Xo-o-oş...- sözünün gerisi eşidilmədi...” (1, 98)

Yaddaşın “geriyə oxumaqla” gizlinlərini söyləmək istəyir. Yaddaş kitabının “geriyə oxunması” nəticəsində artıq ılığa çevrilmiş, yaygınlaşmış adların, hadisələrin obrazlarını bərpa edir. V. Babanlının retrospektiv düşüncəsi bu günlə keçmiş birləşdirir və həmin obrazlar canlanmağa başlayır.

Vidadi Babanlı vizual yaddaşı xatirəni kitab rəfindəki uşaqlıq şəklindən başlayır. Uşaq fotosəkili hadisələrin bioqrafik ardıcılığını qismən də olsa müəyyənləşdirməyə imkan verir. Şəkil uşaqlıq xatirələrinin bədii diskursa çevrilməsində də bir vasitə olur. Dörd-beş yaşlı Vidadinin şəkli ixtiyar yaşlı Vidadiyə anasını, babasını, nənəsini xatırlamaq üçün bir vəsilə olur, “gizlinlərin” açılmasına səbəb olur. Janrını “gerçək roman” kimi müəyyənləşdirdiyi əsərin təhkiyəsi həmin məhrəm, doğma detaldan-uşaqlıq şəklindən başlayır. “Mənzilimdəki babat iş otağımın diqqətçəkən yan divarı boyunca hündür, şahmatvari kitab düzümünün tən ortasında bir o qədər də böyük olmayan fotosəkil qoyulmuşdur. Rəngi saralıb solmuş, çox köhnə bir şəkildən dörd-beş yaşlarında, sarışın, nədənsə küskün bir oğlan uşağı boylanır. Hər səhər, lap ertə ikən yazı masasının arxasına keçəndə onunla istər-istəməz göz-gözə gəlirəm. Məni maqnit kimi özünə çəkir. Xeyli qıyılmış, kövrəkə baxışları qəlbimi qeyri-adi bir diqqətlə döyündürür. Sanki məni him-cimlə gizlin söhbətə çağırır, mürğülü yaddaşımı oyatmağa çağırır.” (1, 85).

Yazıçı xatirə təhkiyəsində müxtəlif vasitələrdən (şahid söhbətləri, arxetip, yuxu və s.) geniş istifadə edir. Anasının və dayısının zahiri gözəlliyindən bəhs edərkən etibarlı mənbələr kimi yaşlı adamların söhbətlərinə, ayrı-ayrı şəxslərin yaddaşına da istinad edir.

Təhkiyəçi bəzən “xatirə zamanı”nı arada dayandırır, bu və ya digər hadisəyə, ədəbi fakta münasibətini bildirir, poeziya ilə bağlı mübahisəli məsələlərə şərhlər verir, yəni ədəbi, estetik baxışlarını bildirməyi də özünə borc bilir. “Təhkiyəvi zamana öz şərhləri, fikirləri ilə müdaxilə edən təhkiyəçi hadisələri-“ələvələri” sürəkli axarını ləngidə bilir, təhkiyənin ritmini yavaşladır” (7, 134). Romanda əhvalatların təsviri xatirə şəklində verildiyindən müəllif haşiyələri ilə təhkiyəvi zaman rejimini tez-tez pozur. Məsələn, bu epizoda diqqət yetirək: “Bir sözlə, klassik poeziyaya, minillik ənənəyə üstüörtülü şəkildə arxa çevrilmişdi. Köhnə şeir

formalarına: qəzəl, qəsidə, qoşma, gəraylı və sairəyə gizli qadağa qoyulmuşdu. Bu formalarda qələmə alınmış şeirlər lap bu günün tələbləri ruhunda yazılısalar da, pis nəzərlə baxılırdı. Lazımsız mühafizəkarlıq adlandırılırdı. Ümumiyyətlə, xalq ruhuna, milli psixologiyaya yaxın əsərlər pislənir, onların müəllifləri sarsıtılırdı, gözdən salınırdılar” (1, 102).

V.Babanlı romanda stalinizmdən, Mir Cəfər Bağirov rejiminin ölkədə yaratdığı qorxunc atmosferdən, qanlı repressiyalardan, millətimizin başına gətirilən zülmərdən də bəhs edir. “Uzun illərdən bəri hakim qüvvələrin itaətkar əlaltısına çevrilmiş sovet xalqının bütəşdiridiyi, ideallaşdırdığı Stalin xülyasının puç olduğunun əsərdə açıqlanması diqqətdən yayınmır. Sovet imperiyasının apardığı siyasət nəticəsində milli dəyərlərdən və adət-ənənələrdən kənarlaşdırılması ideologiyasının əsərdə geniş əksini tapdığını müşahidə edirik. O dövrdə bu ideologiyanın tərəfdarları olan qələmə sahiblərinin buna münasibətləri Vidadi Babanlı tərəfindən cılpaqlığı ilə açıqlanır” (6, 32). Yazıçı Mir Cəfər Bağirovun şəxsiyyətinə S.Vurğunun sözlərlə münasibətini bildirir: “Mir Cəfər mürəkkəb adamıydı. Ziddiyyətli xarakteri vardı. Ermənilərlə əhatələnmişdi. Mühüm vəzifələri onlar tutmuşdular. O, nankorların güclü təsiri altındaydı...”, -(1, 201) deyə ümumiləşdirir.

Romanda erməni obrazlarının ümummilli tarixi, ideoloji yaddaş kontesktində xatırlanması labüddür. Ermənilərin türklərə nifrətinin genetik xəstəlik olmasını qeyd dəlil-sübut kimi başına gəlmiş gerçək əhvalatları söyləyir. Məsələn, Herseli Arakelova adlı erməni qadınının azərbaycanlılara qarşı kin-küdurəti əri azərbaycanlı olsa da, azərbaycanlılara qarşı ayrı-seçkilik etməkdən çəkinmir, mənfi münasibətini gizlətmir. Avtobioqrafik qəhrəman öz milli qürurunu, millətçilik hissiyatını bəyan edəndə isə ona irad tutulur. Hətta yəhudi əsilli Rozali Abramovna bu barədə onu ciddi tənbeh edir: “Millət ayrı-seçkiliyi edəcəyini ağıma gətirməzdim. Sən axı, müasir gəncsən. Moskva kimi mədəni bir şəhərdə, bütün millətlərin qarışdığı, qovuşduğu bir yerdə təhsil alırsan. Elitar mərkəzdə intellektli şəxslərlə oturub-durursan. Milli məhdudiyət bilməyən cəmiyyət içindəsən. Utanmırsan belə xırda şeylər barəsində düşünürsən? Ayıb olsun! Bunu mənim yanımda dilə gətirib-sən, başqa yerdə bildirmə. Sənə irad tutarlar. İrəli getməyə, arzularına çatmağa qoymazlar. Kimdi erməni-müsəlmana fərq qoyan? Hamı qarışıb bir-birinə. Elə öz yaşadığınız şəhəri-Bakını misal götürək” (1, 175).

Yazıçı avtobioqrafik diskursun janr ənənəsinə sadıq qalsa da, retrospektivlik təhkiyənin sərhədlərini dəyişdirir, dastan təhkiyəsinə transformasiya edir. Yaddaş V.Babanlı üçün yalnız xatirələrin, keçmişlə bağlı yaşantıların qorunub saxlandığı yer deyil, həm də içindəki xüsusi mənəvi-əxlaqi cövhərdir, vicdan, ləyaqət ölçüsüdür.

Beləliklə, V.Babanlı bu romanda da özünün ənənəvi söyləmə üslubuna, epik-lirik təhkiyəsinə sadıq qalır, şirin hekayətlər kimi nəql edir. Yaddaşdakı gerçək hadisələr və obrazlar nə qədər pərakəndə – fraqmentvari olsa da, onları “tale mətni”nə çevirə bilmişdir. Bu səmimi təhkiyə forması – xatirə formasıdır ki, avtobioqrafik qəhrəman öz ömür yaşantılarını və etirafalarını birbaşa söyləmək imkanı qazanır. Müəllif və avtobioqrafik qəhrəman statusları eyniləşir.

Ədəbiyyat

1. Babanlı V. Gizlinlər. (Gerçək roman) Bakı, “QAPP-Poliqraf” korporasiyası, 2015, 317 s.
2. Cabbarlı N. Yazıçı xoşbəxtliyinin dadı// Vidadi Babanlı-90 “Dəli Kür” qəzetinin xüsusi buraxılışı. Bakı, 18 mart, 2017, s. 24-25
3. Dadaşova Ş. Avtobioqrafıya – həyat hekayələrinin şərhli. Bakı: Qanun, 2018, 150 s.
4. Həsənova L. Obrazlaşan talelər və ictimai-siyasi reallıqlar (müasir Azərbaycan bədii-sənədli nəsr) // “Azərbaycan”. №9, 2019, s. 185-197
5. Smith, Sidjnie and Julia Watson, eds. Women, Autobiography, Theory: A Reader. Madison: U of Wisconsin Press, 1998, 526 p.
6. Şərifova S. Çağdaş Azərbaycan postmodern romanı. Bakı: “Elm və təhsil”, 2015, 104 s.

7. Yaqubova M. Müstəqillik dövrü Azərbaycan nəsrində retrospeksiya. Fil.ü.f.d. elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya. Bakı, 2012

8. Zeynallı K. Bədii sənədli ədəbiyyatın xüsusiyyətləri: Anar yaradıcılığının materialları əsasında. Monoqrafiya. Bakı: Mütərcim, 2019, 104 s.

S.M.Бахшалиева

Мемориальный дискурс в романе Видади Бабанлы «Тайны»

Резюме

Мемориальный дискурс определяет ретроспективную точку зрения произведения и тип повествования, а также композицию. Одним из условий автобиографического дискурса является, по сути, стремление вернуться в прошлое, вернуться в детство и юность. Таким образом, память и воспоминание – одна из важнейших категорий в творчестве В.Бабанлы. Начало памяти дало Видади Бабанлы возможность пересказать свою жизненную и творческую историю, свои воспоминания и тем самым прояснить свой жизненный путь. С этой точки зрения статусы автора и автобиографического героя в романе В. Бабанлы «Тайны» совпадают. Автор больше акцентирует внимание на портретной функции ретроспективного мышления. Ретроспективное мышление В.Бабанлы объединяет прошлое с настоящим, и эти образы начинают оживать. Писатель остается верен традиции жанра автобиографического романа, изменяя границы ретроспективного повествования, превращая его в эпическое повествование и интонацию. Для В.Бабанлы память – это не только место, где хранятся воспоминания, тайны и загадки прошлого, но и сущность особых нравственных ценностей, возможность исповеди.

S.M.Bakhshaliyeva

Memorial discourse in Vidadi Babanli's novel "Secrets"

Summary

The memorial discourse determines the retrospective point of view of the work and the type of narration, as well as the composition. One of the conditions of autobiographical discourse is, in fact, the desire to return to the past, to return to childhood and youth. Thus, memory and recollection is one of the most important categories in the work of V. Babanly. The beginning of memory gave Vidadi Babanli the opportunity to retell his life and creative history, his memories, and thereby clarify his life path. From this point of view, the statuses of the author and the autobiographical hero in V. Babanly's novel "Secrets" coincide. The author focuses more on the portrait function of retrospective thinking. V. Babanli's retrospective thinking combines the past with the present, and these images begin to come to life. The writer remains true to the tradition of the autobiographical novel genre, changing the boundaries of the retrospective narrative, turning it into an epic narrative and intonation. For V. Babanli, memory is not only a place where memories, secrets and mysteries of the past are stored, but also the essence of special moral values, the possibility of confession.

Rəyçi: f.e.d., prof. R.K.Rəsulov

Redaksiyaya daxil olub: 09.06.2022